

ISTORIA CIVILIZAȚIEI BRITANICE

Volumul IV

1837-1952

Partea I:
Istorie politică, socială și economică

ISTORIA POLITICĂ

ANGLIA SUB CASA DE SAXA-COBURG-GOTHA ȘI CASA DE WINDSOR

Victoria (1837-1901). Prințesa Alexandrina Victoria s-a născut la 24 mai 1819 la Kensington Palace din Londra, fiind moșită de prima femeie ginecolog din lume, Charlotte Heindereich. A primit botezul în capela palatului Kensington la 24 iunie 1819, slujba fiind oficiată de arhiepiscopul de Canterbury, Charles Manners-Sutton. Nași la botez au fost Prințul Regent (viitorul rege George IV), împăratul Alexandru I al Rusiei (de unde primul ei nume, Alexandrina), regina Charlotte de Württemberg și ducesa-văduvă de Saxa-Coburg-Saalfeld.

Tatăl ei era prințul Edward, duce de Kent (1767-1820) și Strathearn, cel de-al patrulea fiu al lui George III. În anul 1818, după două căsătorii morganatice din care au rezultat doi copii bastarzi, prințul Edward s-a însurat (mai întâi la Schloss Ehrenburg din Coburg, apoi în palatul Kew din Surrey) cu Maria Luise Viktoria (1786-1861), fiica lui Franz Anton, duce de Saxa-Coburg-Saalfeld și a Augustei Caroline Sophia care se trăgea din lunga spiță a conților de Reuss-Ebersdorf. Maria Luise Viktoria (care a preferat numele de Victoria) mai fusese căsătorită cu Emich Karl, cel

de-al doilea prinț de Leiningen, cu care avusese un băiat (Charles Frederick) și o fată (Anne Feodora).

Care erau la naștere șansele micuței Victoria (căreia familia îi spunea „Drina”) de a ajunge cea de-a patra regină-suverană (*en titre*, cum spun francezii, *in her own right*, cum spun englezii, *Queen Regnat* cum va spune ea singură) din istoria Angliei și unica împărăteasă a Indiei? Teoretic șansele erau foarte mici, dar norocul i-a suris de timpuriu. Prințesa moștenitoare Charlotte Augusta, fiica lui George al IV-lea și a reginei Caroline (unicul lor copil) murise în 1817 la vârsta de numai 21 de ani, fără să fi avut copii cu soțul ei, Leopold de Saxa-Coburg-Saalfeld (ulterior Gotha)^{**}, ceea ce a permis urcarea pe tron a regelui William IV (v. vol. 3), dat fiind că cel de-al doilea fiu al lui George III, Frederick Augustus, ducele de York (mort în 1827), nu a avut copii legitimi. William IV, cel de-al treilea fiu al lui George III, a avut, e drept, șapte copii legitimi (dintre care doi gemeni), dar toți au murit la naștere sau la foarte scurt timp după aceea^{***}; cât despre cei 11 copii nelegitimi ai săi, ei nu intrau în calcul. Victoria avea doi veri primari, și anume pe George Frederic Alexander, fiul lui Ernest Augustus, duce de Cumberland (și viitor rege al Hanovrei) și al Fredericăi Louisa de Mecklenburg-Strelitz, născut la 27 mai 1819, și pe George William Frederick, fiul lui Adolphus Frederick, duce de Cambridge și al Augustei Wilhelmina Louisa, născut cu două luni înaintea ei (26 martie 1819), dar cum tatăl ei,

* Urmașii ei masculini (Eduard VII, George V, George VI) au purtat și ei titlul onorific de împărat al Indiei, dar nu și regele neîncoronat Eduard VIII și nici regina Elisabeta II.

** A nu se confunda cu mătușa Victoriei, prințesa regală Charlotte Augusta, sora mai mică a lui George IV și William IV, soția ducelui (mai târziu regele Württemberg-ului, Friedrich Wilhelm, decedată în 1828.

*** Primul născut, prințesa moștenitoare, purta numele de Charlotte Augusta Louise, o altă posibilă confuzie onomastică și deci de persoană.

ducele de Kent, era mai mare decât cei doi frați ai lui, pe de o parte, iar pe de altă parte „legea salică”¹ nu se aplica în Marea Britanie, Victoria avînd precedență la tron. Prințesa Victoria, pictată prima oară cînd avea patru ani de Stephen P. Denning, a primit o educație „elementară” (cum o va descrie ea însăși), predominant germană*, în palatul Kensington, sub stricta supraveghere a mamei ei, ducesa de Kent, a duhovnicului ei spiritual, reverendul George Davys, a unei guvernante germane din Coburg, Fräulein Luise (ulterior baroană von Letzen), și a sfătuitoarei de taină al ducesei (după unele surse nu numai majordom, dar chiar și amantul acesteia), John Conroy. Căpitanul Conroy (ulterior Sir John Conroy) a dus o politică calculată de izolare a Victoriei de cercul familial și în special de unchiul ei, în speranța că, prin mamă, avea să o controleze și pe prințesă. A avut chiar nerușinarea să-i prezinte Victoriei, țintuită la pat de febră tifoidă în 1835, o petiție în care cerea să-l numească, cînd va fi regină, secretarul ei particular; Victoria a refuzat. O figură luminoasă în timpul copilăriei și adolescenței Victoriei a fost unchiul Leopold, fratele ducesei, care a locuit la Claremont (lîngă Esher, în comitatul Surrey) pînă în anul 1831 cînd a devenit primul rege al belgienilor (*le roi des Belges*)**.

În primele ore ale zilei de 20 iunie 1837, la palatul Kensington, Victoria a fost informată de arhiepiscopul de Canterbury și de lordul-șambelan, lordul Conyngham, că regele William a decedat în timpul nopții. Scena a fost pictată din imaginație de Henry Tamworth Wells (Colecția Regală). În aceeași zi, Consiliul Privat, prezidat de primul ministru, lordul Melbourne (*whig*), o proclama regină. După

* Va declara mai tîrziu, cu diverse ocazii, că nu vorbește bine limba germană, deși din corespondența ei masivă cu Albert nu se constată acest lucru.

** Un rol similar îl va juca contele Louis de Mountbatten față de nepotul său, prințul Charles, actualul prinț de Wales. Acesta obișnuia să spună despre Mountbatten că este *my favourite uncle*.

136 de ani de la urcarea pe tron a reginei Ana Stuart (v. vol. 2), Anglia, Scoția și Irlanda aveau din nou o regină, dar pierdeau regatul Hanovra unde se aplica așa (impropriu)-numita „lege salică” (principiul succesiunii masculine) care nu permitea accesul femeilor la tron (v. vol. 1)*. În mod automat, rege al Hanovrei a devenit fratele defunctului rege William IV și al ducelui de Kent**, anume Ernst Augustus, ducele de Cumberland***. Printre primele măsuri luate de Victoria a fost să-și izoleze mama cu întreg anturajul acesteia, într-o aripă îndepărtată a reședinței regale, palatul Buckingham (fost Buckingham House, rebotezat de ea însăși), și să-și aleagă un dormitor în care să doarmă singură****. Conroy a fost și el îndepărtat și pensionat forțat. Era prima dovadă de autoritarism a tinerei regine, mică la stat (c. 1,50 m), durdulie, cu ochii de azur (bulbucăți, ca ai tuturor Hanovrienilor) și cu un rîs cristalin, dar cu o mare voință dublată de un spirit de contradicție și obstință ieșite din comun, calități (dar uneori și defecte) pe care le va avea toată viața.

În dimineața zilei de 28 iunie 1838, Victoria a fost încoronată cu mare pompă în abația Westminster*****. Acest moment istoric a fost fixat pe pînză de pictorii Charles Robert Leslie și Sir George Hayter (ambele picturi în Royal Collection). Începea astfel cea de-a patra domnie a unei

* În *Henric V* (I,1) de Shakespeare, se spune clar: *In terram Salicam, mulieres ne succedant.*

** Edward de Kent, care ar fi avut precedență față de Ernst Augustus, murise în 1820, pe cînd Victoria nu avea decît opt luni. Psihologii ar putea explica dependența Victoriei de bărbați mai în vîrstă prin lipsa afecțiunii paterne din primii ani de copilărie.

*** Hanovra, fost electorat al Sfîntului Imperiu începînd din 1692 (sub un alt Ernst August, v. vol. 2), devenit regat independent între 1815-1866 (sub Ernst Augustus I și Georg V), a fost înglobată în regatul Prusiei în același an.

**** Pînă atunci, Victoria împărțise cu mama ei aceeași cameră.

***** Prezent la ceremonie, ambasadorul Turciei și-ar fi exprimat mirarea că se făcea atîta tam-tam pentru o femeie.

regine suverane pe tronul Angliei. La 10 februarie 1840, se oficia în Capela Regală a palatului St. James căsătoria Victoriei cu vărul ei primar, prințul Albert de Saxa-Coburg-Gotha². Ceremonia încoronării a avut loc la 28 iunie 1838 la Westminster Abbey și a fost fixată pe pînză de John Martin, Charles Robert Leslie și Sir George Hayter (v. *Pictura*). Tînăra mireasă, orfană de tată, a fost condusă la altar de unchiul ei patern, prințul Augustus Frederick, duce de Sussex.

Apreciem că lunga domnie-record a Victoriei poate fi împărțită, din rațiuni istorice și metodologice, în trei perioade: a) 1838-1861, adică de la încoronare pînă la moartea prințului-consort Albert; b) 1861-1876, de la moartea lui Albert pînă la încoronarea Victoriei ca împărăteasă a Indiei; c) de la 1876-1901, *Imperiul*. Le vom rezuma pe rînd, punctînd cele mai importante evenimente politice (interne și externe), socio-economice și culturale, dar nu mai înaintea de a explica rațiunea acestei periodizări*.

În perioada 1838-1861, Victoria s-a aflat sub influența tutelară (de data aceasta bucuros acceptată de regină), mai întîi a lordului Melbourne, fost ministru al regelui William IV, apoi a prințului Albert. Este o perioadă plină de importante evenimente interne și externe, gestionate succesiv de următoarele guverne: Melbourne (*whig*, 1835-1841)³, Peel (*tory*, 1841-1846)⁴, Russell (*whig*, prima guvernare 1846-1852)⁵, Derby (*tory*, prima guvernare februarie-iunie 1852)⁶, Aberdeen (coaliție *whig-tory*, 1852-1855)⁷, Palmerston (*whig*, prima guvernare 1855-1858)⁸, Derby (*tory*, a doua guvernare 1858-1859), Palmerston

* În cartea *Monarhi europeni* (v. Bibliografia), autorii, folosind surse autorizate, propun altă periodizare: proto-victoriană (1837-1850), victoriană medie (1850-1867) și victoriană tîrzie (1867-1901). Este o periodizare pur convențională (Early, Middle, Late) pe care o întîlnim în mai toate lucrările standard de istoriografie britanică.

(*whig*, a doua guvernare 1859-1865). Iată desfășurarea cronologică a acestor evenimente majore din Marea Britanie:

1838. Apare mișcarea chartistă (< *Charter*), cea mai amplă mișcare de reformă politică, o dată cu publicarea la Londra a manifestului *The People's Charter*, scris în principal de William Lovett. În ea se formulau șase cereri: reuniuni anuale ale Parlamentului, votul universal pentru bărbați (*adult male suffrage*), circumscripții electorale de mărime egală, abolirea criteriului censitar în alegerea parlamentarilor, remunerarea acestora și votul secret. // La Manchester ia ființă Liga împotriva legilor cerealiere (*Anti-Corn League*), condusă de John Bright și Richard Cobden. // Conte de Durham este numit guvernator-general al Canadei. // Apare romanul *Oliver Twist* al lui Charles Dickens.

1839. Are loc la Londra primul Congres al chartiștilor la care se evidențiază existența a două curente: un curent al „forței morale” (condus de Feargus O'Connor) și un curent al „forței fizice” (condus de James O'Brien). Petiția Națională Chartistă, apărută la Birmingham cu un an mai înainte și purtând 1.280.000 de semnături, este înaintată Parlamentului, care o respinge cu 235 voturi pentru și 46 contra. // Apare raportul Durham care recomandă unirea Canadei Superioare și Canadei Inferioare, precum și acordarea statutului de autodeterminare acestei colonii nord-americane (*Report on the Affairs of British North America*). // Începe Războiul opiumului între Anglia și China, cauzat de refuzul Pekin-ului de a plăti compensații pentru opiumul confiscat de la comercianții englezi la Canton (Guangzhou), în încercarea, laudabilă, de a stopa răspîndirea acestui drog periculos în China. Războiul se va încheia în 1842 prin tratatul de la Nankin (Nanjing) (v. *Armata*). // Începe primul război anglo-afghan; englezii ocupă pe rînd Kandahar-ul, Ghazni, capitala Kabul (unde emirul Dost Mohammed este

înlocuit de nepopularul emir Shah Shuja, ceea ce provoacă nemulțumirea populației) și portul Aden, și anexează întreaga regiune (azi Yemen). Războiul va dura trei ani (v. *Armata*). // Franța și Marea Britanie garantează neutralitatea Belgiei. Aceasta fusese asumată din 1831, anul proclamării regatului Belgiei. // Vaporul *Britannia*, cu carenă și cocă de lemn, efectuează primul voiaj transatlantic pe linia maritimă Cunard. // Arhitecții Augustus Pugin și Harvey Elmes construiesc catedrala St. Chad (Birmingham) și, respectiv, St. George's Hall (Londra). // Apare romanul *Nicholas Nickleby* al lui Charles Dickens.

1840. *Canada Act* stipulează unificarea Canadei Superioare și Canadei Inferioare sub o singură administrație și cu un singur sistem judiciar (*United Province of Canada*). // În urma semnării tratatului de la Waitangi cu șefii maori, Coroana Britanică primește North Island. Noua Zeelandă este guvernată ca o parte a teritoriului New South Wales. // Flota britanică bombardează portul Hangchow unde debarcă trupe. // La Londra se semnează în luna iulie un acord militar între Marea Britanie, Austria, Prusia și Rusia îndreptat împotriva Egiptului, căruia i se cere să cedeze Siria, Mecca, Medina și Creta și să renunțe la flota turcă. În octombrie-noiembrie, englezii ocupă Beirutul și Acra. // Se generalizează la scară națională timbrul poștal de 1 penny pentru francarea corespondenței (v. vol. 2). // La Manchester se înființează Asociația Națională Chartistă, prima organizație de masă din istoria mișcării muncitorești // Arhitectul Joseph Paxton termină construcția serelor de la Chatsworth.

1841. Viceregele Egiptului, Mohammad Ali, abandonat de francezi, renunță la insula Creta. // Noua Zeelandă devine în întregime colonie britanică, cu un guvern colonial propriu. // Chinezii cedează Angliei portul Hong Kong și acceptă să-i despăgubească pe negustorii britanici. //

Convenția privind Strimtorile încheie accesul în Bosfor și prin Dardanele tuturor navelor de război și garantează suveranitatea Turciei. // Conservatorii revin la putere: al doilea guvern Peel. Printre miniștri, William E. Gladstone, adjunct la Comerț și ducele de Wellington, ministru fără portofoliu. // La 10 noiembrie izbucnește insurecția afghană de la Kabul provocată de decizia trimisului extraordinar în Afghanistan, Sir William Macnaghten, de stopare a plăților către triburile afgane în schimbul securității caravanelor britanice pe teritoriul acestora (Macnaghten este asasinat în decembrie, iar emirul marionetă Shah Shuja va fi și el asasinat în aprilie 1842). George Eden, primul conte de Auckland, guvernatorul general al Indiei, este rechemat de Peel. // Arhitectul Charles Cockerell începe construcția muzeului Ashmolean din Oxford. // Apar romanele *Barnaby Rudge* și *The Old Curiosity Shop* ale lui Dickens.

1842. În urma evenimentelor sîngeroase din Kabul de la finele anului 1841, Misiunea britanică din Afghanistan (c. 12.000 de civili), sub presupusa protecție a c. 4.500 de militari britanici și indieni aflați sub comanda nominală a generalului William George Keith Elphinstone, se decide să se refugieze la Jelalabad. Traversînd un teritoriu ostil, britanicii sînt surprinși și masacrați mai întîi la Gandamak (în ianuarie), apoi anihilați în Pasul Khybir (în aprilie) de triburile afgane insurgente. A fost una din cele mai dezastruoase și rușinoase înfrîngeri din istoria militară a Marii Britanii, datorată în întregime deciziei inepte luate de Elphinstone. // Parlamentul respinge cea de-a doua petiție a mișcării chartiste, cu peste 3 milioane de semnături. // Femeile din Wales distrug barierele vamale dintre Anglia și Țara Galilor (*Rebecca riots*)⁹. // Se inaugurează linia de cale ferată Great Western Railway construită de Isambard Kingdom Brunel; Victoria și Albert fac prima lor călătorie cu trenul pe distanța Slough (lîngă Windsor) – Bishop's Bridge (lîngă gara Paddington din Londra). Reginei îi va

plăcea să călătorească cu trenul toată viața. // Prin Tratatul de la Nanking ia sfârșit războiul anglo-chinez. Hong Kong devine *de jure* posesiune britanică, iar porturile Canton și Shanghai sînt deschise comerțului cu Marea Britanie. // Începe cucerirea Birmaniei și Assam-ului. // Poetul Alfred Tennyson publică poezia *The Lady of Shalott*.

1843. Apar disensiuni grave în cadrul bisericii protestante din Scoția (*Church of Scotland*)¹⁰. // Victoria și Albert se întîlnesc în rada portului Cherbourg cu regele Louis-Philippe și regina Marie Amélie; precedentă întîlnire dintre suveranii Angliei și Franței fusese aceea dintre Henric VIII și Francisc I, pe cîmpia „Cortului de Aur” în 1520 (v. vol. 1). // Anglia este vizitată de regele Hanovrei, unchiul reginei și nașul de botez al micuței Alice, de regele Saxoniei, Anton de Wettin, și de Louis-Philippe, care îi întoarce vizita*. // Anglia cucerește provincia Sind din India. // Încep luptele de guerilă cu populația Maori din Noua Zeelandă. Vor dura cinci ani. // Anglia anexează Natal-ul, izgonindu-i pe buri. // Apare la Londra *News of the World*, primul ziar de duminică. // La Londra în Trafalgar Square se ridică statuia lui Nelson, opera lui Edward Bailey și se dă în funcțiune gara London Bridge. // Apare primul număr al revistei *The Economist*. // Anglia și Franța recunosc independența insulelor Hawaii. // Se lansează la apă vaporul *The Great Britain*, primul vas cu carenă metalică, construit de Isambard Kingdom Brunel și destinat curselor transatlantice.

1844. Apare statutul băncilor. În același timp, Parlamentul adoptă mai multe legi care reglementau munca în fabrici și uzine (v. *Viața economică și socială*). // Un grup de muncitori din Rochdale (*Rochdale Pioneers*) pun bazele mișcării corporatiste (*Rochdale Co-operative Society*) (v.

* Louis-Philippe trăise în Anglia între 1800-1807, la Twickenham, unde îl revăzuse pe tatăl Victoriei (l-a cunoscut în Canada), și din nou în 1815, în timpul celor 100 de zile.

Viata economică și socială). // Se montează prima linie de telegraf (v. *Știința*). // Apare la Londra versiunea în limba engleză a lucrării lui Friedrich Engels *Die Lage der arbeitenden Klasse in England (The Condition of the Working Class in England)* scrisă la Manchester (1842-44). // Victoria și Albert vizitează Coburg. La Augustenburg, se întâlnesc cu prințul Wilhelm de Prusia (fratele regelui Friedrich Wilhelm IV) și cu soția lui, Augusta de Saxa Weimar. Vizitează și Bonn-ul, unde a studiat Albert, și apoi Mainz-ul unde o revede pe fosta ei moașă, medicul pediatru și neo-natologul Charlotte Heindereich. // William Tite construiește Bursa din Londra (Royal Exchange). // Charles Dickens publică romanul *Martin Chuzzlewit*.

1845. Apar primele semne ale mării foamete din Irlanda (*Irish famine*), cauzată de recolta dezastruoasă de cartofi din Irlanda pînă în Rusia, soldată cu moartea prin inaniție a 2 milioane de locuitori (v. *Viata economică și socială*). // Începe primul război în India dintre forțele britanice și militarii indieni sectanți sikh (*Sikh War*), care se va termina în 1846 (v. *Armata*). Războiul a fost provocat de încercarea englezilor de a ocupa Punjab-ul și Kashmir-ul*. // Arhitectul W. H. Playfair termină construcția Galeriei Naționale din Edinburgh. Arhitectul Lewis Cubitt construiește Osborne House (pe insula Wight) după indicațiile prințului Albert.

* Militanții fanatici sikh care, în cel de-al nouălea deceniu al secolului XX doreau crearea unui stat sikh independent, o idee la care premierul Indira Gandhi, fiica lui Jawaharlal Nehru (nici o rudă cu Mahatma Gandhi), s-a opus pentru a împiedica dezintegrarea Indiei, au organizat asasinarea acesteia de către bodyguarzi sikh la 31 octombrie 1984 pe cînd aceasta urma să-i dea un interviu actorului britanic Peter Ustinov în grădina reședinței sale din New Delhi. Fiul ei, Rajiv Gandhi, cel de-al IX-lea premier indian, a fost și el asasinat în 1991 prin detonarea unei bombe purtate de o indiană fanatică kamikaze.

1846. Parlamentul respinge Legea cerealelor în timpul ministeriatului *tory* al lui Peel, dar opoziția unor politicieni *tory* va provoca sciziuni în cadrul partidului de guvernământ și va duce la căderea guvernului (v. *Viața economică și socială*). // Prin Tratatul de la Oregon (15 iunie), granița de sud a Canadei (cu SUA) este fixată la Paralela de 49° N. În plus, Marea Britanie primește insula Vancouver. // Arhitectul Charles Barry construiește sediul Trezoreriei din Londra (pe Whitehall). // Apare cartea de limerick-uri *Book of Nonsense* de Edward Lear*.

1847. Parlamentul votează legea care limitează la zece ore programul de lucru în fabrici pentru femei și copii minori, ca și săptămîna de lucru de 58 de ore (*Ten Hours Act*). // La Londra se ține congresul de constituire a Ligii Comuniștilor. // James Bruce, cel de-al VIII-lea conte de Elgin, este numit guvernator-general al Canadei unificate (*United Province of Canada*). // 200.000 de irlandezi emigrează în America. // Apar la Londra două romane majore ale literaturii britanice din epoca victoriană: *Jane Eyre* de Charlotte Brontë și *Wuthering Heights* de Emily Brontë (v. *Literatura*).

* Un *limerick* este o foarte scurtă poezie cu formă fixă, amuzantă prin absurditatea ei. Se compune din cinci versuri anapestice, bine ritmate, în care versurile 1, 2 și 5 au între 7-10 silabe fiecare, și rimează între ele, iar versurile 3 și 4 au între 5-7 silabe fiecare care rimează și ele unul cu celălalt. Creatorul acestui gen de versuri a fost Edward Lear (1812-1888), artist ilustrator și poet al absurdului. Originile *limerick*-urilor, ca forme ale poeziei populare, încep în secolul XIII. Le găsim chiar la Shakespeare și chiar în tragedii precum *Othello* și *Regele Lear*. Iată un exemplu de *limerick* scris de Edward Lear: *There was an Old Man of Kilkenny / Who never had more than one penny / He spent all that money / In onions and honey / That wayward Old Man of Kilkenny.*